

BADANIA

EKSPERTYZY

REKOMENDACJE

WZORY IMIGRACJI Z PERSPEKTYWY RODZINY I ICH POTENCJAŁ INTEGRACYJNY W KONTEKŚCIE POLSKIM

Hanna Bojar

**INSTYTUT SPRAW
PUBLICZNYCH**

**WZORY IMIGRACJI Z PERSPEKTYWY RODZINY I ICH POTENCJAŁ INTEGRACYJNY
W KONTEKŚCIE POLSKIM**

HANNA BOJAR

Warszawa 2011

Wprowadzenie

Początek lat dziewięćdziesiątych przyniósł dynamiczny wzrost liczby imigrantów przybywających do Polski. Wśród procesów określających charakter imigracji do Polski, wskazać należy trzy dominujące. Przede wszystkim, wytworzyły się nowe bieguny przyciągające cudzoziemską siłę roboczą, a procesy integracyjne w Europie i przepływy związane z otwarciem rynków pracy sprzyjały przemieszczeniom osób poszukujących pracy z kierunków wschodnich na Zachód. W ten sposób w Polsce pojawiła się znaczna liczba migrantów zarobkowych z obszarów byłego Związku Radzieckiego, przede wszystkim Ukrainy i Białorusi. Charakterystyczną cechą tego typu migracji zarobkowych jest znaczna liczba „przemieszczeń nieudokumentowanych, często nielegalnych oraz zamieszkiwania i podejmowania pracy bez wymaganych zezwoleń przez cudzoziemców”¹. Stosunkowo niewielką liczbę stanowią w tym strumieniu migracje z Zachodu². W tym samym czasie Europa Środkowa i Wschodnia stała się korytarzem dla tranzytu na Zachód migrantów z Afryki i Azji, co w przypadku Polski oznaczało to pojawienie się znacznie większej liczby przybyszów z Wietnamu, Kazachstanu, Armenii oraz państw afrykańskich, a w następnych latach z Chin. Jednocześnie Polska stała się krajem tranzytowym, a rzadziej celem podróży uchodźców zarówno z Azji, jak i Afryki, opuszczających rejony objęte konfliktami zbrojnymi, przede wszystkim byli to uchodźcy z Czeczenii³. Z uwagi na istotny dla tego artykułu rodzinny charakter migracji wspomnieć tu także należy o repatriantach, którzy zaczęli przybywać do Polski od połowy lat dziewięćdziesiątych, przede wszystkim z Kazachstanu, Ukrainy i Białorusi, w wyniku zmiany przepisów dotyczących możliwości repatriacji Polaków ze Związku Radzieckiego i kolejnych zmian w prawie następujących po 1997 roku. Obecnie jednak repatriacje nie mają już poprzedniej dynamiki.

Współczesne procesy migracyjne stały się więc w ostatnim dwudziestolecu wyraźnym i istotnym trendem makrostrukturalnym w Polsce, choć ciągle jego skala sytuuje Polskę w gronie krajów o relatywnie niewielkiej liczbie imigrantów. W oczywisty sposób stały się przedmiotem uwagi badaczy i decydentów zainteresowanych analizą przebiegu tych zjawisk – ich rozmiarów i form oraz ich

¹ M. Okólski, 2001, Współczesne europejskie migracje międzynarodowe, s. 44

² M. Biernath, 2005, Polska jako kraj imigracji w świetle Narodowego Spisu Powszechnego; w: Wędrowcy i migranci, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Nomos, Kraków

³ P. Hut, 2002, Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992-2000, IPS UW, Warszawa

konsekwencji w perspektywie makrostrukturalnej – przede wszystkim z punktu widzenia ich znaczenia dla procesów ekonomicznych (rynek pracy), demograficznych oraz społeczno-politycznych (rozwiązania prawne i instytucjonalne oraz koncepcje polityki migracyjnej i programy integracji).

Obok licznych prac prezentujących rozważania na temat ekonomicznych konsekwencji migracji zagranicznych, wiele uwagi poświęca się analizie ustawodawstwa dotyczącego migracji, poczynając od międzynarodowych i krajowych rozwiązań prawnych najbardziej ogólnych, dotyczących statusu cudzoziemców, poprzez rozwiązania dotyczące różnorodnych ich kategorii: uchodźców, repatriantów, imigrantów zarobkowych. Analizy tego typu są, z jednej strony istotną podstawą oceny rzeczywistej sytuacji imigrantów w Polsce, z drugiej strony – ważnym elementem różnego typu strategii projektujących, dotyczących m.in. polityki migracyjnej czy programów integracji imigrantów⁴. Ich szczególna rola wynika ze stosunkowo skromnych doświadczeń Polski jako państwa przyjmującego, w odróżnieniu od państw zachodnich, gdzie procesy imigracyjne i budowane wokół nich rozwiązania prawne i strategie państwa mają dłuższą tradycję⁵.

Przedmiotem odrębnej uwagi badaczy stają się także kategorie przybyszów do Polski, których status regulują odmienne rozwiązania prawne. Do kategorii takich należą repatrianci oraz uchodźcy⁶. W przypadku uchodźców, znaczna część przepisów prawa ma charakter międzynarodowy i ich celem jest budowanie wspólnego europejskiego standardu postępowania wobec tej kategorii imigrantów. Jednak jak wskazują wyraźnie badania – zarówno społeczno-kulturowe charakterystyki różnych grup uchodźców, jak i społeczno-ekonomiczne oraz kulturowe zróżnicowania państw przyjmujących powodują, że w każdym kraju sytuacja uchodźców ujawnia swoją specyfikę. Dodać trzeba, że najczęściej źródłem wiedzy na temat sytuacji uchodźców są przede wszystkim badania prowadzone w ośrodkach recepcyjnych⁷.

Jeszcze innym sposobem podejmowania zagadnień związanych z problemem imigracji są analizy poświęcone badaniu relacji pomiędzy różnymi, szeroko

⁴ A. Weinar, 2006, Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990-2003, Scholar, Warszawa,

⁵ Por. Integracja dzieci-imigrantów w szkołach w Europie, dokument Komisji Europejskiej, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009, Rozwiązania europejskie dotyczące edukacji dzieci migranckich, Opracowanie Beata Płatos, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2010

⁶ A. Gryczyńska, Z. Najda, A. Podlewski, M. Sochocki, 2003, Stara nowa ojczyzna. Rodziny repatriantów – pierwsze miesiące pobytu, Warszawa; P. Hut, 2002, Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992-2000, op. cit.

⁷ M. Ząbek, (red.), 2002, Między piekłem a rajem. Problem adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce, Wyd. Trio, Warszawa

rozumianymi instytucjami państwa a imigrantami. W obszarze takich badań mieszczą się liczne badania poświęcone imigrantom na rynku pracy⁸, imigrantom w relacjach z różnego typu urzędami państwowymi, służbą zdrowia czy systemem edukacji szkolnej. Inaczej mówiąc – badania te często koncentrują się na relacji: pojedyncza jednostka, jako reprezentant określonej kategorii imigranta wobec wydzielonego obszaru społecznej rzeczywistości.

Ważnym podejściem stosowanym w analizie zjawisk migracyjnych są badania nad całymi grupami etnicznymi i narodowymi o pochodzeniu migracyjnym, prowadzone z perspektywy różnorodnych, szeroko rozumianych koncepcji pluralizmu i wielokulturowości. Przedmiotem uwagi badaczy są imigranci ujmowani w ich etnicznych charakterystykach i postrzegani jako członkowie i przedstawiciele konkretnych etnicznych środowisk. Przykładem takich analiz są prowadzone od lat badania w Polsce nad np. Wietnamczykami⁹ czy najnowsze badania nad imigracją z Chin¹⁰. Badania te koncentrują się na analizie wewnętrznych relacji w konkretnych środowiskach migranckich, próbach uchwycenia ich specyfiki na tle innych migranckich grup etnicznych, relacji w obrębie zidentyfikowanych kategorii oraz wymiarem instytucjonalnym - analizie wzorów samoorganizacji i instytucjonalizacji, np. potencjałowi i barierom rozwoju różnego typu stowarzyszeń oraz badaniu relacji przedstawicieli tych kategorii ze społeczeństwem przyjmującym.

W tym nurcie analiz szczególnie znaczenia mają analizy zajmujące się problemem – najogólniej mówiąc - różnych form współżycia imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym¹¹. Badania tego typu koncentrują się analizach warunków i przebiegu procesów asymilacji, adaptacji, integracji czy izolacji i wycofania różnorodnych grup imigrantów poczynając od uchodźców, poprzez

⁸ S. Golinowska (red.), 2004, Popyt na pracę cudzoziemców, IPISS Warszawa; M. Bieniecki, J. Frelak, 2005, Non-Poles on the Polish Labour market. Problems and Challenges. Caritas, Gliwice; J. Frelak, 2005, Ukraińcy na polskim rynku pracy – rekomendacje dla polityki migracyjnej. Analizy i Opinie, ISP, Warszawa; K. Gmaj 2005 Imigranci na polskim rynku pracy w świetle opinii pracodawców, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Raporty i Analizy 3/05, Warszawa

⁹ T. Halik, 2006, Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych, UAM, Poznań ; T. Halik, E. Nowicka, 2002, Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja? Instytut Orientalistyczny UW, Warszawa

¹⁰ K. Wysińska, red. 2012, Sprzedawać, budować, gotować. Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce, ISP, Warszawa

¹¹ Por. D. Wojakowski, 2007, Swojskość i obcość w zmieniającej się Polsce, Warszawa, Wyd. IFiS PAN.; D. Lalak (red.), 2007, Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak; K. Romaniszyn, 2003, Kulturowe implikacje międzynarodowych migracji, Lublin

repatriantów a kończąc na imigrantach zarobkowych¹². Odrębnym obszarem są analizy dotyczące tożsamości imigrantów, szczególnych okoliczności i warunków, w jakich następują przemiany tej tożsamości. Jednym z najbardziej widocznych problemów jest dylemat pomiędzy potrzebą zachowania swojej kultury a integracją z kulturą przyjmującą, potrzebę określenia stosunku do własnej, rodzimej kultury oraz kultury społeczeństwa przyjmującego¹³.

Analiza różnorodnych form współistnienia, czy współżycia imigrantów i członków społeczeństwa przyjmującego jest w pewnym sensie najbardziej ogólną perspektywą w stosunku do wszystkich innych ujęć zagadnienia imigracji. Wydaje się jednak, że wielu przypadkach problem integracji cudzoziemców w Polsce, między innymi na skutek przyjmowania wskazanych powyżej określonych perspektyw tematycznych sprzyja tendencji do analizy zjawiska imigracji bądź z perspektywy jednostki, bądź całej kategorii etnicznej (Czeczeni, Wietnamczycy) lub prawnej (uchodźcy, repatrianci), pozostawiając kwestię rodziny niejako w tle tych analiz. Pojawia się ona jednak w różnych badaniach i opracowaniach, niejako na marginesie lub w kontekście innych analiz, szczególnie dotyczących takich kategorii imigrantów jak repatrianci, imigranci z Wietnamu, uchodźcy z Czeczenii.

Nie kwestionując istotnego znaczenia analiz zjawiska imigracji i proponowanych rozwiązań z poziomu makro dla charakterystyk procesów integracji imigrantów w Polsce, podkreślić należy, iż rzeczywiste relacje pomiędzy przybyszami i krajem przyjmującym, realizują się na poziomie mezo i mikrostruktur społecznych. To w różnych sferach przestrzeni społecznej konkretnych społeczności lokalnych przybysze próbują odnaleźć swoje miejsce. Badając konsekwencje tych globalnych procesów nie można więc tracić z pola uwagi wymiaru mezo i mikro - rodzin, grup rówieśniczych czy sąsiedzkich i małych społeczności lokalnych¹⁴.

W artykule tym chciałabym zaproponować spojrzenie na zagadnienia imigracji z perspektywy rodziny, jako szczególnej kategorii społecznej, która uczestniczy na różne sposoby w procesach migracyjnych. Konsekwencje różnych

¹² E. Wysocka, 2007, Wyznaczniki procesu adaptacji i integracji uchodźców z kulturą „wejścia”, w : Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość, op. cit.; K. Iglicka (red.) 2003, Integracja czy asymilacja? Polskie wyzwania i dylematy na progu wielokulturowości, ISP, Warszawa

¹³ P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), 1992, Tożsamość a odmiennność kulturowa, Warszawa, Instytut Psychologii PAN; H. Mamzer, 2003, Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki, UAM, Poznań; E. Nowicka, 2003, Dylematy i strategie tożsamościowe. Dzieci małżeństw mieszanych, w: J. Zdanowski (red.), Globalizacja a tożsamość, Wyd. Naukowe ASKON, Warszawa; K. Szyniszewska, 2007, W poszukiwaniu swojej tożsamości. Drugie pokolenie imigrantów. Na przykładzie Francji i USA, w: Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość, op. cit.

¹⁴ M. Golka, 1997, Oblicza wielokulturowości, w: U progu wielokulturowości, (red.) M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa, Oficyna Wydawnicza

wzorów tej migracji mają bowiem, z jednej strony - istotny wpływ na sposoby funkcjonowania rodzin, z drugiej strony - „rodzinny aspekt” migracji ujawnia się także w konkretnych problemach ekonomicznych, społeczno-kulturowych i demograficznych przed jakimi staje państwo przyjmujące imigrantów, ale jak wspomniałam, w szczególności konkretne społeczności lokalne, w obrębie których lokują się imigranci i ich rodziny (wskazmy tu choćby kwestię z jednej strony budowanej przez państwo polityki edukacyjnej oraz opieki socjalnej, z drugiej zaś konkretne problemy dotyczące rodzin imigranckich, z którymi muszą zmierzyć się lokalne instytucje).

Zasadniczym celem tego artykułu, jest więc spojrzenie na kwestię imigracji w Polsce z perspektywy rodzin imigrantów. Zadaniem, jakie stawiam sobie w tym artykule jest próba wskazania, że analiza różnych form współżycia imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym z perspektywy rodziny imigranckiej jako społecznej całości powinna być istotnym elementem analiz procesu integracji imigrantów w Polsce. Analiza taka stanowić może bowiem istotne uzupełnienie dla badań skoncentrowanych wokół imigrantów jako reprezentantów określonych kategorii społeczno-kulturowych (np. rasowych, etnicznych, narodowych) czy ekonomicznych (migranci zarobkowi) w poszukiwaniu wskaźników rzeczywistego poziomu integracji imigrantów w Polsce i specyficznych problemów w tym procesie, zarówno po stronie społeczeństwa przyjmującego, jak i samych imigrantów i ich rodzin.

1. Koncepcja sieci migracyjnych jako istotna rama interpretacyjna dla badania imigracji z perspektywy rodziny

Interesująca nas w tym artykule perspektywa imigracji rodziny aspekt rodzinny znajduje szczególne wsparcie w mikroanalizacyjnych podejściach i koncepcjach teoretycznych coraz powszechniej stosowanych do analizy migracji. Punktem wyjścia dla tych koncepcji jest konstatacja, że teorie makroanalizacyjne, szczególnie o charakterze ekonomicznym, nie są w stanie w wystarczającym stopniu udzielać odpowiedzi na pytania dotyczące czynników sprawczych mobilności, określając jedynie pewne ogólne warunki konieczne do zaistnienia mobilności, natomiast konkretne decyzje potencjalnych migrantów w zasadniczym stopniu uzależnione są od cech jednostkowych i czynników związanych z funkcjonowaniem małych grup społecznych (rodzin, społeczności lokalnych).¹⁵

¹⁵ A. Fihel, P. Kaczmarczyk, M. Okólski, 2007, Migracje „nowych Europejczyków” – teraz i przedtem, Warszawa

Na szczególną uwagę zasługują teorie, które odchodzą od ujęć ekonomicznych. Przykładem typowego, które akcentuje perspektywę ekonomiczną jest neoklasyczne podejście mikroekonomiczne, w którym wprowadzicie spogląda się na migracje z perspektywy działających jednostek, ale przyjmuje się założenie o racjonalności działających aktorów, których migracje traktowane są jako wynik decyzji inwestycyjnych podejmowanych w celu osiągnięcia maksymalnych korzyści z posiadanego zasobu umiejętności czy kwalifikacji¹⁶. Z tym ujęciu indywidualna decyzja o migracji jest wynikiem przekonania, że potencjalne korzyści będą większe niż koszty związane z podjęciem takiej decyzji. Analiza procesów migracyjnych w tak zarysowanej perspektywie uwzględniać więc musi porównanie zarobków w kraju i zagranicą, koszty związane z przemieszczaniem się, poziom bezrobocia i możliwości zatrudnienia, możliwość wykorzystania swoich kwalifikacji, uwzględniając jednocześnie społeczno-demograficzne charakterystyki określonych kategorii potencjalnych migrantów. Niewątpliwą zaletą tego ujęcia z punktu widzenia podejmowanych w tym opracowaniu zagadnień jest – w odróżnieniu od teorii systemu światowego czy klasycznej teorii ekonomii wykorzystywanej do analiz procesów migracyjnych¹⁷ lub teorii dualnego rynku pracy¹⁸ – jest perspektywa pojedynczego aktora, a nie złożonych uwarunkowań strukturalnych dotyczących dużych agregatów społeczno-ekonomicznych.

Należy jednak zwrócić uwagę na głosy krytyczne w odniesieniu do neoklasycznego podejścia mikroekonomicznego. Punktem wyjścia dla krytyki tego podejścia jest najczęściej właśnie założenie o racjonalności aktora podejmującego decyzje migracyjne. W analizach krytycznych zwraca się uwagę, że potencjalni migranci nie są autonomicznymi, niezależnymi jednostkami, działającym poza kontekstem społecznym. Z problemem tym próbuje uporać się koncepcja Nowej Ekonomiki Migracji Pracowniczych zaproponowana przez Starka¹⁹. Przyjmuje się w niej założenie, że w analizach procesów mobilności terytorialnej nie można pomijać specyficznych warunków społecznych i psychologicznych, które wiążą się z decyzjami migracyjnymi. Dlatego (z punktu widzenia omawianej koncepcji) „konieczne wydaje się analizowanie decyzji migracyjnej na poziomie jednostkowym, ale z uwzględnieniem społecznego kontekstu, w jakim odbywa się proces decyzyjny,

¹⁶ A. Fihel...op.cit.

¹⁷ W których migracja zasobów pracy jest jednym z czynników (podobnie jak mobilność dóbr, usług i czynników produkcji) procesu wyrównywania się różnicowań między poszczególnymi krajami i w skali globalnej

¹⁸ M. Piore, 1979 *Birds of Passage. Migrant Labor and Industries Societies*, Cambridge University Press 1986)

¹⁹ O. Stark, D. Bloom 1985, *The New Economic of labor migration*, *American Economic Review*, t. 75

ze szczególnym uwzględnieniem rodziny czy też gospodarstwa domowego potencjalnego migranta”²⁰. Dopiero uwzględnienie tych społecznych uwikłań jednostki może dać podstawy do wiarygodnego odtworzenia podstaw procesów decyzyjnych potencjalnych migrantów, a także migrantów podejmujących decyzje o charakterze i długotrwałości migracji, które to decyzje są silnie uwarunkowane charakterem interakcji migranta z dawnym i nowym otoczeniem społecznym.

„W warunkach zagrożenia jednostek wzmacniane są kolektywne mechanizmy decyzyjne, dla których właściwym szczeblem jest gospodarstwo domowe. Realizując strategię przetrwania, zagrożone gospodarstwo domowe zmierza do dywersyfikacji ryzyka, co polega na zróżnicowaniu źródeł dochodów i ról ekonomicznych wśród jego członków. W imię takiej strategii niektórzy członkowie gospodarstwa mogą być np. desygnowani do pracy za granicą, co staje się kolektywną lokatą kapitałową (wspólne finansowanie kosztu migracji), a następnie źródłem dofinansowania konsumpcji gospodarstwa domowego w okresie przejściowym lub wspólnej inwestycji (dzięki przekazom migranta z zagranicy), inwestycji w kapitał ludzki (zdobycie nowych kwalifikacji) lub finansowy (np. utworzenie firmy rodzinnej, zdolnej do konkurencyjności na rynku). Z natury rzeczy zatem pracownik migrujący przebywa za granicą samotnie, ale utrzymuje silną więź z członkami gospodarstwa domowego w kraju pochodzenia. Jest więc migrantem czasowym (krótkookresowym), nie zmierzającym do integracji w miejscu zatrudnienia ani realizacji w tym miejscu kariery zawodowej”²¹.

Bardzo ważnym postulatem omawianej koncepcji jest propozycja by migracje traktować jako wynik decyzji podejmowanych nie indywidualnie, ale raczej kolektywnie, także w kontekście określonych czynników związanych ze strukturą tzw. grupy odniesienia. Jeśli poszukujemy najmniejszej grupy odniesienia dla jednostki to kluczowa staje się rola rodziny, czy w języku ekonomii - gospodarstwa domowego w procesie kreowania określonych charakterystyk procesów migracyjnych. Im bardziej tradycyjne jest społeczeństwo (społeczność regionalna, lokalna) tym silniejsze jest w nim rola rodziny, jako podstawowej jednostką społecznej, organizacyjnej i ekonomicznej. Decyzja migracyjna staje się jedna ze

²⁰ A. Fihel i in., 2007, , op.cit. s. 25

²¹ Nowa ekonomiczna teoria migracji, O. Starka i E. Taylora; PWN Biznes, Hasło: migracje

strategii życiowych kształtowanych i realizowanych w ramach rodziny, często przy aktywnym udziale krewnych i znajomych²².

Poszukując socjologicznych inspiracji dla wyjaśnienia mechanizmów migracji uwzględniających opisany powyżej kierunek teoretyzowania o naturze procesów migracji odwołać się można do koncepcji kapitału społecznego P. Bourdieu²³. Właśnie na tej koncepcji opierają się, podstawowe dla perspektywy mikroanalizy, zorientowanej na działania jednostki w kontekście jej najbliższego otoczenia, teorie sieci migracyjnych.

W teoriach przyjmuje się, że migranci zawsze wykorzystują posiadany kapitał społeczny przy podejmowaniu decyzji o migracji, jej kierunkach i charakterze. W teoriach sieci migracyjnych przyjmuje się, że stanowią one „zbiór powiązań interpersonalnych, które łączą migrantów, byłych migrantów i nie migrantów w kraju pochodzenia i krajach docelowych za pomocą więzi społecznych”²⁴. Kluczową rolę w tworzeniu i funkcjonowaniu sieci migracyjnych przypisuje się rodzinie, stanowi ona istotny element interesującego nas mezo-poziomu analizy, choć jak podkreśla się w tych koncepcjach sieci migracyjne mogą mieć postać relacji krewniaczych, przyjacielskich a nawet tzw. słabych więzi społecznych. Wreszcie najogólniejszą ramą dla sieci migracyjnych jest społeczność lokalna, zwykle stosunkowo niewielka.

„Sieci, czyli relacje międzyludzkie, ułatwiają migrację w jej fazach inkubacji, podejmowania decyzji, realizacji i adaptacji migranta w miejscu docelowym, ulegają poszerzeniu na coraz większą liczbę osób w miarę nasilania się strumienia migracyjnego z danego obszaru i często skłaniają do migracji osoby, które nie uczyniłyby takiego kroku bez występowania owych sieci. W różnych społecznościach, miejscowościach, a nawet subregionach istnienie sieci wywołuje tzw. łańcuch migracyjny, prowadzący do swoistego cyklu rozwojowego odpływu pracowników”²⁵.

²² P. Kaczmarczyk, J. Tyrowicz (red.), 2008, Współczesne procesy migracyjne w Polsce a aktywność organizacji pozarządowych w obszarach związanych z rynkiem pracy, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych

²³ „Kapitał społeczny jest zbiorem rzeczywistych i potencjalnych zasobów, jakie związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków opartych na wzajemnej znajomości i uznaniu – lub inaczej mówiąc (...) związanych z członkostwem w grupie”. „Zasób kapitału społecznego posiadany przez danego aktora zależy od rozmiaru sieci powiązań, jakie może on skutecznie zmobilizować i od zasobu kapitału (ekonomicznego, kulturowego i symbolicznego) posiadanego na własny rachunek przez każdego z tych, z którymi jest on powiązany” (Bourdieu, 1986 ,s)

²⁴ T. Faist, 1997, The Crucial Meso-Level, w: T. Hammar (red.) International Migration, Immobility and Development. Multidisciplinary Perspectives, Oxford).

²⁵ Nowa ekonomiczna teoria migracji, O. Starka i E. Taylora; PWN Biznes, Hasło: migracje

Sieci migracyjne spełniają bardzo istotne funkcje w różnych przestrzeniach społecznych. Owa sieć relacji w istotnym stopniu wpływa na poziom mobilności, intensywność strumieni migracji i jej kierunki, zwłaszcza w fazie, gdy instytucjonalne mechanizmy migracji nie są jeszcze wykształcone. Przede wszystkim determinują charakter decyzji migracyjnych, determinując wybór kraju i regionów docelowych. Stanowią istotny kanał przepływu informacji związanych z decyzjami migracyjnymi, ale także przepływu dóbr i wzorów normatywnych związanych ze strategiami migracyjnymi. Sieci w znacznym stopniu określają także, jakie gospodarstwa domowe i jacy ich konkretni członkowie migrują. Sieci migracyjne mają także podstawowe znaczenie dla sposobu funkcjonowania migranta w kraju docelowym, poczynając od wsparcia finansowego, podróży, pierwszych dni pobytu, znalezienie pracy. Przyjmuje się, że sieci umożliwiają zmniejszenie kosztów i ryzyka związanego z migracją, dzięki temu, że ci którzy wyemigrowali wcześniej stanowią pomoc dla późniejszych migrantów²⁶.

Niezwykle istotną cechą sieci jest fakt, że to one w znacznej mierze są odpowiedzialne za utrzymywanie siły związku pomiędzy społecznością wysyłającą a społecznością migrantów. W analizach dotyczących sieci zwraca się uwagę na wymiary sieci (Fawcett, 1989): w postaci powiązań materialnych (transfery pieniężnych, korespondencja i wymiana doświadczeń w bezpośrednim kontakcie; powiązań regulacyjnych, które obejmują obowiązki związane z uczestnictwem w danej sieci; najczęściej są to powiązania o charakterze rodzinnym oraz powiązania relacyjne dotyczące relacji w sferze statusu społecznego i ekonomicznego pomiędzy migrantami i nie-migrantami. Należy to mocno podkreślić - sieci migracyjne obejmują swoim zasięgiem zarówno migrantów i relacje pomiędzy nimi, jak i członków wąsko i szeroko rozumianej rodziny, kręgu krewniaczego czy społeczności lokalnej w kraju wysyłającym, co oznacza, że ich istnienie w pewien sposób modyfikuje całokształt zjawisk społeczno-ekonomicznych w społecznościach wysyłających.

Wielu badaczy zwraca uwagę na niejednoznaczną rolę sieci²⁷, z uwagi na to, iż obok pozytywnych aspektów ich funkcjonowania (szczególnie w początkowych etapach migracji), to z perspektywy potencjału integracyjnego ze środowiskiem przyjmującym, w dłuższym czasie mogą utrzymywać istnienie zamkniętych, izolowanych środowisk, które podtrzymując rodzime wzory integracji społecznej,

²⁶ I. Grabowska-Lusioska, Marek Okólski, 2009, Emigracja ostatnia, Wydawnictwo Scholar.

²⁷ Boyd, M. 1989. Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. "International Migration Review" 23 (3)

ograniczają imigrantom możliwość nabywania kompetencji kulturowych zwiększających szanse na integrację ze społeczeństwem przyjmującym. Dobrą ilustracją dla takich problemów jest sytuacja rodzin imigrantów muzułmańskich we Francji. „Większość rodzin muzułmańskich we Francji, reprezentujących styl zamknięty, kładzie duży nacisk na podtrzymanie tradycji, wartości i stylu życia kraju macierzystego. Dla pierwszego pokolenia jest to sposób na przetrwanie w obcym kulturowo kraju, jednak dla dzieci wydaje się niezrozumiały i nieadekwatny do otaczającego ich świata. Przyjmując zasady rodziny, skazują się na życie w zamkniętej społeczności bez możliwości rozwoju umiejętności, które pozwoliłyby im osiągać sukces w społeczeństwie francuskim”²⁸.

Problem negatywnej roli silnych powiązań w ramach sieci migracyjnych i utrwalanych przez nie tradycyjnych wzorów ról kobiety i mężczyzny pojawia się również w nowszych trendach badań migracyjnych, analizujących znaczenie płci w procesach migracyjnych i sytuację kobiet migrantek²⁹. Marta Kindler, odwołując się do wyników badań J. Hagan, zwraca uwagę na rolę sieci społecznych w zróżnicowanym włączaniu się kobiet i mężczyzn migrantów do społeczeństwa przyjmującego³⁰. Wynika z nich, iż płeć migrantów ma istotny wpływ na pozycję w sieci i możliwość korzystania z jej zasobów w celu powiększenia swoich możliwości ekonomicznych i społecznych. Choć w pierwszym okresie migracji różnice te nie są istotne, to po pewnym czasie okazuje się, że mężczyźni zajmują w tych sieciach wyższe pozycje, gdyż społecznie i kulturowo uwarunkowane postrzeganie ról kobiet powoduje często zamknięcie ich w sieciach opartych na mocnych więziach etnicznych i w odróżnieniu do mężczyzn, ograniczenie możliwości tworzenia słabych więzi, tak ważnych w udanym procesie integracji ekonomicznej, społecznej i kulturowej³¹. „Taki „genderowy” charakter sieci ma ważny wpływ na możliwości włączania się migrantów w społeczeństwo przyjmujące – ułatwia on funkcjonowanie mężczyznom, natomiast hamuje integrację kobiet”³².

²⁸ K. Szyniszewska, 2007, W poszukiwaniu swojej tożsamości – drugie pokolenie imigrantów. Na przykładzie Francji i USA, w: D. Lalak (red.), Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak, s. 254-255.

²⁹ T. Święćkowska, Migracja i gender z perspektywy pracy domowej i opiekuńczej, ISP, Warszawa

³⁰ J. Hagan, J.1998. Social Networks, Gender and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints. „American Sociological Review” 63 (1), cyt. za M. Kindler, 2008, Transnarodowość. Nowe teorie migracyjne a wyzwania integracji imigrantów, w: Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki, red. A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński, WUW, Warszawa

³¹ I. Koryś, Kobiety migrantki: warunki udanej integracji, ISP Warszawa

³² M. Kindler, 2008, Transnarodowość. Nowe teorie migracyjne a wyzwania integracji imigrantów, w: Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki, red. A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński, WUW, Warszawa, s. 61

Powyższe konstatacje na temat negatywnej roli sieci w integracji kobiet ze społeczeństwem przyjmującym są szczególnie interesujące w świetle obserwowanej w analizach wzrastającej liczby małżeństw mieszanych, które tworzą imigrantki z Ukrainy i Rosji. Można sformułować roboczą hipotezę, że gotowość imigrantek do wchodzenia w relacje małżeńskie jest właśnie metodą wychodzenia z pułapki sieci migracyjnej. Wykorzystując drogę mocnych więzi, ale budowanych w relacji z przedstawicielem społeczeństwa przyjmującego znajdują swój „kobięcy” model integracji³³. Wchodząc do społeczeństwa przyjmujące, jako członek małżeństwa mieszanego zyskują to, co trudno jest im osiągnąć w ramach sieci migracyjnej. Jest to tym łatwiejsze, im w mniejszym stopniu środowisko imigranckie tworzy zamkniętą kulturę homogeniczną, która nie dopuszcza małżeństw mieszanych (jak np. muzułmanie). Choć można powiedzieć, że taki wzór zachowań kobiet może utrwaląc schemat wchodzenia kobiet w przestrzeń społeczną w tradycyjnej roli rodzinnej, a nie zawodowej, to w dłuższej perspektywie może się jednak okazać, że ta droga jest dla kobiet skuteczną metodą wyjścia poza ograniczenia własnej sieci migracyjnej.

Z większości badań dotyczących imigracji zarobkowej do Polski - w szczególności uwzględniających poziom mikro i mezoanaliz - wynika, że sieci migracyjne nadal odgrywają istotną rolę jako mechanizm migracyjny. Są one kanałem przepływu informacji, pozwalają minimalizować skalę ryzyka i zmniejszać koszty migracji, przez co ułatwiają decyzję migracyjną, a także - co bardzo wyraźnie jest widoczne w analizach na poziomie regionalnym - kształtują geograficzne i strukturalne wzorce migracji. Siła sieci migracyjnych ujawnia się, szczególnie w przypadku Wietnamczyków i Ukraińców, zarówno w homogeniczności regionów pochodzenia kolejnych fal migracji, jak i ich koncentracji w określonych regionach Polski i konkretnych społecznościach lokalnych³⁴.

Dalsze rozważania dotyczące „rodzinnych kontekstów” imigracji chciałabym zorganizować wokół podstawowych z punktu widzenia rodziny wzorów migracji, wskazując zasadnicze dla nich charakterystyki oraz wynikający z nich potencjał integracyjny. Z perspektywy rodziny, dla której migracja staje się znaczącym doświadczeniem wskazać można trzy podstawowe wzory migracji: 1/migracja członka rodziny, pozostawiającego rodzinę w kraju pochodzenia (ze szczególnym

³³ M. M. Stallings, 2008, Whom would you approach for advice? Gender differences in network preferences, The Wharton School Academy of Management Best Paper Proceedings

³⁴ Por. A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, 2007, Czy mamy już w Polsce małą Ukrainę i polskie Viettown? Społeczno-przestrzenne wzory zamieszkiwania imigrantów metropolii warszawskiej, *Studia Regionalne i Lokalne* 4, K. Wysińska, red. 2012, Sprzedawać, budować, gotować. Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce, ISP, Warszawa

uwzględnieniem zarobkowych migracje sezonowych i wahadłowych), 2/ migracja całej rodziny oraz 3/ założenie rodziny w kraju migracji. Analizy w tym artykule koncentrować się będą na różnych aspektach dwóch pierwszych wzorów, natomiast trzeci zostanie tylko zasygnalizowany i będzie przedmiotem odrębnego opracowania. Zaznaczyć oczywiście należy, iż stanowią one rozróżnienie analityczne, bowiem w praktyce stanowić mogą pewne fazy rodzinnego doświadczenia” migracyjnego, tworząc określone sekwencje w przebiegu migracji.

2. Rodzina w oddali - migracja członka rodziny, pozostawiającego rodzinę w kraju pochodzenia

Pierwszy wzór dotyczy migracji pojedynczej osoby, która pozostawia założoną w kraju pochodzenia rodzinę. Ten typ migracji ma najczęściej charakter migracji zarobkowej. Podstawowe motywacje mają charakter ekonomiczny, a celem migracji jest poprawienie sytuacji materialnej własnej rodziny. Na ogół wiąże się z przekonaniem osoby decydującej się na migrację, że potencjalne korzyści z migracji ekonomicznej będą wyższe, niż ewentualne negatywne konsekwencje rozdzielania rodziny.

Ten wzór migracji dotyczy najliczniejszej kategorii imigrantów w Polsce – obywateli krajów byłego Związku Radzieckiego (głównie Ukrainy i Białorusi, ale także Rosji i kilku innych państw), przyjeżdżających do Polski legalnie, ale często podejmujących pracę nielegalnie, tworząc znaczna szara strefę. Charakterystyczne dla tej kategorii imigrantów jest sezonowość lub okresowość migracji (migracje wahadłowe). Podejmują się oni przede wszystkim prac w budownictwie, rolnictwie, drobnym handlu czy jako pomoc domowa. Zwykle przybywają do Polski bez rodzin.

Pomijając raczej marginalne przypadki świadomej decyzji o zerwaniu kontaktów z rodziną (np. w sytuacji rozwodu) imigrantów łączą silne więzi rodzinne i tendencja do podtrzymywania kontaktu z rodziną w takim stopniu jak jest to możliwe. Różnice w częstotliwości i formie kontaktów wynikają, m.in. z dystansu dzielącego kraj pochodzenia i kraj migracji. Im mniejsza odległość, tym potencjalnie większa częstotliwość bezpośredniego kontaktu. Częstotliwość bezpośrednich kontaktów z rodziną wyznaczać także mogą regulacje prawne kraju przyjmującego. W przypadku Polski rytm kontaktów rodzinnych tego typu migrantów wyznaczają 3 miesięczne wizy dla Ukraińców.

Z uwagi na to, że dominującą formą migracji zarobkowej w Polsce są wyjazdy raczej krótkie, charakteryzujące się znaczną częstotliwością powrotów, ciągle

bardzo silnie powiązane ze specyfiką sieci migracyjnych w lokalnych społecznościach, tego typu migracje wydają się w chwili obecnej rodzić najbardziej istotne skutki społeczno-kulturowe. Tego typu migracje w znaczący sposób wpływają zarówno na sytuację samych migrantów, jak i na funkcjonowanie rodzin i lokalnych społeczności, które migranci czasowo opuszczają, ale do których mniej lub bardziej regularnie powracają.

Decyzja o migracji z rodzina lub bez niej ma istotny wpływ na sposób życia imigranta. Trafnie uchwycił te różnice badacz analizujący tryb życia młodych Hiszpanów w Polsce: „Osoby przebywające w Polsce czasowo mają zupełnie inne cele, priorytety, obowiązki i sposoby spędzania czasu niż mieszkający tu na stałe Polacy. Większość Hiszpanów przyjeżdża do Polski na stosunkowo krótki, ograniczony okres czasu. Przeważnie nie mają tu zobowiązań rodzinnych i obowiązków domowych, więc ich styl życia diametralnie odbiega od trybu życia przeciętnego Polaka. Są oni nastawieni na zdobywanie nowych doświadczeń i poznawanie nowych ludzi, podczas gdy stali mieszkańcy głównie pielęgnują swoją stabilizację”³⁵. Ta różnica w stylach życia widoczna jest jeszcze bardziej w przypadku imigrantów zarobkowych z Ukrainy³⁶. Wyraźnie ujawnia się krótka perspektywa czasowa i tymczasowość życia w Polsce (choć niekiedy ta tymczasowość trwa, z przerwami na wyjazdy i powroty, po kilka lat). Osoby pracujące w Polsce skoncentrowane są przede wszystkim na zdobyciu pracy i zarobku. Charakterystyczne dla ich sytuacji jest poczucie niepewności, lęku przed otoczeniem, obcymi osobami oraz brak głębszego związku ze społecznością lokalną, w której mieszkają lub pracują. Taki stan nasila się w przypadku nieuregulowanego statusu pobytowego i podejmowania pracy w szarej strefie.

Pragnienie maksymalizacji zarobku i nieuregulowany charakter pracy powodują, że najczęściej brakuje im czasu i siły na inne kontakty i zainteresowania, np. życiem kulturalnym. Wśród imigrantów zarobkowych istnieje przekonanie o stosunkowo słabych i powierzchownych kontaktach i raczej płytkich znajomościach. Krąg znajomych ogranicza się do polskich pracodawców, współpracowników, współlokatorów (warto tutaj zaznaczyć, że osoby takie często wynajmują

³⁵ P. Świsłak, Adaptacja Hiszpanów do życia w środowisku polskim, w: Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Op. cit., s. 189

³⁶ M. Bieniecki, H. Bojar, A. Gąsior, J. Frelak, J. Konieczna, J. Kurczewska, M. Pawlak, 2005, Migracje z Ukrainy do Polski. Raport z badań, ISP, Warszawa; M. Bieniecki, H. Bojar, A. Gąsior, M. Pawlak, 2005 Migranci na rynku pracy w Polsce. Wyniki badań przeprowadzonych wśród migrantów ekonomicznych i pracowników polskich, ISP, Warszawa, Izabela Koryś, Kobiety migrantki: warunki udanej integracji, ISP Warszawa.

mieszkanie wspólnie z innymi Ukraińcami lub przyjezdnymi pracownikami Polakami, którzy najczęściej także pracują nielegalnie). Wiedza „instytucjonalna”, dotycząca praw i obowiązków, przepisów, procedur i wymogów obowiązujących zarówno w instytucjach publicznych, jak i prywatnych jest w większości przypadków wśród Ukraińców dość słaba, zwłaszcza wśród osób o niskim i nieuregulowanym statusie w Polsce. Ukraińcy nie są także często świadomi możliwości korzystania z usług, porad i pomocy instytucji tak rządowych, jak i, szczególnie, pozarządowych. Niejednokrotnie twierdzą, że nie są nimi zainteresowani, ponieważ przyjechali tu wyłącznie po to, by pracować. Z reguły nie są im znane – oprócz kościołów - jakiegokolwiek organizacje i instytucje, do których w Polsce mogliby się zwrócić o pomoc.

Dla tych Ukraińców, którzy w Polsce przebywają „na krótko”, „tymczasem”, z zamiarem szybkiego zarobienia określonej sumy pieniędzy i powrotu na Ukrainę lub wyjazdu na Zachód typowa jest taka wypowiedź: „No bo rano wstaniesz i pójdziesz do pracy. Teraz to jeszcze zimno. Napracujesz się, jak przyjedziesz to kolacja i spać. A w niedzielę jak jest czas to śpisz albo listy piszesz, takie swoje sprawy załatwiasz”. Najważniejsze emocje – związane z rodziną – pozostają poza ich miejscem tymczasowego pobytu, a decyzje ekonomiczne podejmowane są pod kątem potrzeb rodziny pozostawionej w kraju.

Badacze migracji zwracają także uwagę, że migracja zmuszająca do funkcjonowania w dwóch światach społecznych równocześnie powoduje istotne skutki nie tylko dla sposobu wchodzenia w przestrzeń społeczną kraju migracji i szans na integrację, ale także w dłuższej perspektywie powoduje istotne zmiany z w sposobach funkcjonowania w rodzimej społeczności i pozostawionej w niej rodzinie. Nawet, w przypadku istotnego zaangażowania imigranta: emocjonalnego czy finansowego, brak codziennego uczestnictwa w życiu rodziny powoduje, iż migranci czasowi funkcjonują na granicy dwóch światów i często po długim okresie takiego migracyjnego doświadczenia do żadnego z nich w pełni nie należą³⁷. Taki typ migracji może więc prowadzić do „wykorzenia”. Marginalizacji w społeczności pochodzenia sprzyja nie tylko długość nieobecności (słabną więzi łączące migranta ze społecznością), ale i cykliczność migracji³⁸. W kręgu polskich badaczy zjawisko to określono mianem „trwałej tymczasowości”, która miałaby charakteryzować się „rozcłódkowanym, amorficznym układem życiowym, zawieszeniem między dwoma

³⁷ K. Romaniszyn, 2001, Wpływ migracji zagranicznych na formę organizacji rodziny, „Studia Polonijne” 21

³⁸ D. Niedźwiedzki, 2010, Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku. Kraków Nomos

systemami, oddzieleniem sfery rodziny, pracy i konsumpcji, trwałym przemieszczaniem się w przestrzeni fizycznej i społecznej”³⁹. Szczególnie interesujące wnioski dotyczące skutków tego typu migracji przynoszą badania dotyczące polskich emigrantów i ich rodzin pozostających w kraju, natomiast stosunkowo mniej wiedzy na temat konsekwencji migracji dla rodzin i społeczności lokalnych w kraju pochodzenia imigranta przynoszą polskie badania nad imigrantami. Wydaje się, iż warto ten obszar poddać głębszej analizie, sięgając także do badań prowadzonych w społecznościach lokalnych w krajach pochodzenia imigrantów⁴⁰.

Obok trwających przez wiele lat migracji i trwania w zawieszeniu, możliwa jest także decyzja imigranta o migracji na stałe. Co oznacza decyzja o migracji na stałe? Oznacza rozpad pierwotnej rodziny w kraju pochodzenia lub próbę łączenia rodziny poprzez sprowadzenie jej do kraju migracji, co otwiera drogę do kolejnego wzoru - migracji rodzinnej.

3. Migracja rodzinna

W odróżnieniu od imigranta zarobkowego, przebywającego jedynie okresowo w Polsce i który najczęściej nie wiąże swoich planów z Polską, imigranci, którzy przybywają do Polski z rodziną, sprowadzają ją po jakimś czasie w wyniku łączenia rodzin lub decydują się na założenie rodziny w Polsce, stykają się z innymi problemami i mają wobec kraju osiedlenia inne oczekiwania. Obecność rodziny ma także znaczenie socjalizacyjne, np. funkcjonowanie dzieci imigranckich w systemie szkolnym, ich kontakty z polskim rówieśnikami, konieczność kontaktu rodziców z nauczycielami czy lekarzami, w sytuacjach problemów zdrowotnych z dziećmi, powoduje, że w naturalny sposób następuje rozszerzenie zakresu kontaktów społecznych ich rodziców.

Obecność rodziny powoduje, że szczególnego znaczenia nabierają kontakty z różnego typu instytucjami państwa, od których zależy status pobytowy rodziny oraz możliwość dostępu do różnych, ważnych w codziennym życiu imigranta instytucji. O ile imigrant zarobkowy koncentruje się przede wszystkim na zarobku, o tyle w

³⁹ M. Sokółski, 2001, Mobilność przestrzenna z perspektywy migracji niepełnej, w: Ludzie na huśtawce, red. E. Jaźwińska. M. Okólski. Warszawa

⁴⁰ Odwołując się do bogatej literatury na temat polskich społeczności wysyłających migrantów można analizować na ile konsekwencje migracji dla rodzin pozostających w kraju pochodzenia migranta obserwowane w Polsce, mają charakter uniwersalny, a w jakim stopniu zależą od lokalnego kontekstu społeczno-kulturowego.

przypadku rodziny szczególnego znaczenia nabiera prawo do legalnego pobytu w Polsce wszystkich członków rodziny, prawo do pracy gwarantujące stałe dochody, dostęp dzieci do systemu szkolnictwa, możliwość korzystania z opieki zdrowotnej, ale także możliwość posiadania konta bankowego, brania kredytów czyli wszystkich działań, które niezbędne są dla dobrego funkcjonowania rodziny jako całości. Trudności proceduralne związane z legalizacją pobytu, jakie napotykają imigranci wzmacniają poczucie niepewności, zawieszenia i bardzo utrudniają budowanie długofalowych strategii życiowych związanych z Polską, co jest szczególnie dotkliwe dla osób przebywających w Polsce z rodziną lub zakładających tu rodzinę. Sytuacja sprzyja formułowaniu przez imigrantów, niekiedy bardzo radykalnych opinii, że system prawny w Polsce jest tak skonstruowany, by w zasadniczy sposób ograniczyć możliwość osiedlenia się migrantów w Polsce⁴¹.

Opinie na temat stosunku do migrantów różnego typu instytucji państwowych, które interpretują ramy prawne i tworzą rozwiązania instytucjonalne są zawsze jednym z najważniejszych kryteriów oceny państwa przyjmującego, jako całości i jego poszczególnych instytucji. Ich znaczenie wynika z faktu, że kontakty te są niedobrowolne a zarazem konieczne, a ich rezultaty w decydującym stopniu określają miejsce całej rodziny migranta w społecznej przestrzeni poprzez „włączenie” jej do tej przestrzeni jako pełnoprawnych uczestników wspólnoty lub „odrzućenie”, jako „obcych” czy „gorszych”, którym nie przyznaje się prawa do korzystania z uprawnień tej wspólnoty.

Obok tworzonych przez państwo przyjmujące warunków prawnych i instytucjonalnych, jednym z istotnych czynników decydujących o sposobie wchodzenia rodziny w przestrzeń społeczną kraju przyjmującego jest „sposób stawiania się” rodziną imigrancką. Pierwszy z nich to sytuacja, gdy imigrant dopiero po pewnym czasie samodzielnego pobytu na emigracji decyduje się na migrację stałą, sprowadzając do kraju migracji rodzinę, czyli proces „łączenia rodziny, drugi – następuje w wyniku migracji całej rodziny.

3.1. Łączenie rodzin

Opisane w poprzedniej części charakterystyki imigrantów czasowych pozostawiających rodziny w kraju pochodzenia, jako funkcjonowanie „na granicy” pomiędzy dwoma światami społecznymi potwierdzają, jak ważną rolę w integracji

⁴¹ H. Bojar, 2007, To Be an Immigrant in Poland. An Analysis of the Experiences of Immigrants from Non-EU Countries, PSR nr 4.

społecznej odgrywa rodzina. Badacze twierdzą, że możliwość bycia razem członków najbliższej rodziny sprzyja integracji w kraju osiedlenia. Coraz większą wagę przywiązuje się do polityki łączenia rodzin, ustanawiając i wprowadzając międzynarodowe i krajowe standardy⁴².

Na ten wzór imigracji, oparty na doświadczeniach amerykańskich i anglosaskich procesów adaptacyjnych, składają się następujące stadia: re-settlement, w którym przybysze znajdują pierwszą pracę i dach nad głową; re-establishment, gdy następuje utrwalanie pozycji na rynku pracy stałym kontraktem o zatrudnieniu, co często wiąże się ze sprowadzeniem rodziny oraz integracja, wyrażająca się poczuciem identyfikacji z systemem kraju przyjmującego⁴³. W Polsce, ten model najczęściej dotyczy imigrantów zarobkowych, którzy najpierw wypracowują sobie własną pozycję w kraju przyjmującym, uzyskują stabilizację ekonomiczną oraz kompetencje społeczno-kulturowe, a następnie sprowadzają rodzinę. Taka strategia może mieć charakter bardziej indywidualistyczny - wówczas opiera się przede wszystkim na silnej integracji imigranta ze członkami społeczeństwa przyjmującego lub kolektywny - znajduje wówczas oparcie w sieciach migracyjnych, w postaci szerokiej rodziny, krewnych i znajomych, którzy pomagają imigrantowi i stanowią w kraju migracji lokalne środowisko wsparcia dla całej rodziny. Przykładem strategii kolektywnej w Polsce są przede wszystkim migranci z Azji, przede wszystkim Wietnamu. Wietnamczycy przybywają do Polski w związku z obecnością dobrze rozwiniętych sieci migracyjnych zapoczątkowanych przed 1989 rokiem. Bez problemów wtapiają się w oni w legalnie przebywającą w Polsce diasporę wietnamską, podejmując pracę przede wszystkim w niszach związanych z gastronomią oraz handlem tekstyliami. Znaczna część Wietnamczyków osiedla się w Polsce na stałe, stosując strategię sprowadzania do Polski całej rodziny lub zakładania rodziny przede wszystkim w obrębie własnej grupy etnicznej, choć istnieje także grupa rodzin mieszanych polsko-wietnamskich⁴⁴, o czym szerzej w dalszej części tekstu.

Z najnowszych badań wynika, iż strategia indywidualistyczna, w kontekście decyzji o sprowadzeniu rodziny do Polski wybierana jest często przez migrantów ze Wschodu, szczególnie Ukraińców. Okres przygotowania migranta do sprowadzenia rodziny niekiedy rozciąga się na lata. W przypadku migrantów zarobkowych ze Wschodu decyzji o sprowadzeniu rodziny sprzyja pewien rodzaj stabilizacji

⁴² Por. D. Szelewa, 2010, *Imigracja a Problemy Rodziny*, CSM

⁴³ D. Lalak, 2007, „Swoi” i „obcy” w perspektywie antropologiczno-społecznej, w: *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość*, . Zderzenie kultur we współczesnym świecie.

⁴⁴ T. Halik, E. Nowicka, 2002, *Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?*, op.cit.

uzyskany, z jednej strony - w wyniku wykorzystania indywidualnych kompetencji intelektualnych i zawodowych cenionych na polskim rynku pracy, z drugiej strony - kompetencji międzykulturowych i znajomości realiów życia w Polsce, wynikających z długości pobytu w Polsce. W przypadku takich imigrantów widoczny jest pewien rodzaj stabilizacji, przejawiający się w szerszej perspektywie planów życiowych związanych w Polską, chęć dalszego rozwoju zawodowego oraz zainteresowanie życiem społecznym i politycznym Polski i Ukrainy.

Osoby mieszkające w Polsce dłużej na ogół zainwestowały nieco więcej w swój pobyt zarówno pod względem materialnym (np. lepsze mieszkanie, wyposażenie mieszkania w sprzęt elektroniczny), jak i niematerialnym (zawarcie znajomości i przyjaźni z innymi Ukraińcami oraz, znacznie częściej, z Polakami). Stały się także świadome swoich potrzeb w wymiarze społecznym i kulturalnym, również politycznym. Ich uczestnictwo w kulturze i rozrywce w Polsce obejmuje: oglądanie telewizji, odwiedzanie przyjaciół i sąsiadów, uczestnictwo i urządzenie wspólnych uroczystości, poznawanie historii i topografii miejsca zamieszkania, udział w imprezach publicznych. Migranci o wyższym statusie, czy lepiej sytuowani uczestniczą także w takich wydarzeniach jak: targi książki, koncerty, wystawy, spektakle kinowe i teatralne, rekreacyjne wyjazdy do innych miast i miejscowości Polski, w tym na imprezy organizowane przez mniejszość ukraińską. To właśnie w tej grupie zdecydowanie częściej pojawiają się osoby, które decydują się na sprowadzenie rodziny do Polski, jeśli ją posiadają lub założenie rodziny w Polsce, często z obywatelem polskim. Przedstawiona powyżej charakterystyka sposobu funkcjonowania imigrantów stanowi istotny kapitał dla całej rodziny migranta i ułatwia jej integrację w nowym środowisku. Jednocześnie - obecność rodziny w kraju migracji jeszcze silniej wiąże imigranta z Polską, tworzą się bowiem nowe sieci relacji z instytucjonalnym i społecznym otoczeniem migranta (np. poprzez wchodzenie dzieci w system polskiej edukacji i ich środowisko rówieśnicze).

3.2. Migracja z rodziną

Opisane w poprzednich rozdziałach wzory migracji są najbardziej powszechną formą imigracji do Polski. W mniejszej skali mamy do czynienia z takim wzorem migracji, gdy do kraju migracji przybywa od razu cała rodzina. Analiza danych na temat takiej formy migracji wskazuje, iż sytuacja taka dotyczy najczęściej dwóch zdecydowanie odmiennych kontekstów migracyjnych i odmiennych charakterystyk imigrantów podejmujących decyzję o migracji rodzinnej. Pierwszy z nich dotyczy

przede wszystkim imigrantów z Europy Zachodniej, czy szeroko rozumianego Zachodu i w mniejszym stopniu imigrantów ze Wschodu o wysokim statusie społecznym (wynikającym z wykształcenia, cenionych na polskim rynku kwalifikacji czy wysokich kompetencji międzykulturowych). Choć przedmiotem uwagi w tym opracowaniu są przede wszystkim imigranci spoza Unii Europejskiej, istnieje istotny powód by uwzględnić wspomnianą kategorię w tym artykule: charakterystyka ich obecności jako imigrantów stanowi dobre tło do pokazania drugiego typu migracji rodzinnej i uchwycenia najbardziej istotnych z punktu widzenia integracji cech tej drugiej migracji rodzinnej.

Ten pierwszy typ migracji z rodziną dotyczy dobrze wykształconych profesjonalistów, specjalistów, którzy już w chwili decyzji o wyjeździe mają zwykle zagwarantowaną pracę, miejsce do zamieszkania, a niekiedy szkołę dla dzieci. Komfortowe od strony materialnej warunki życia znacznie ułatwiają wchodzenie w partnerskie relacje z instytucjami i mieszkańcami kraju, do którego przybywają.

Są to najczęściej obywatele państw Unii Europejskiej, USA, oraz Kanady, choć coraz więcej w tej grupie pojawia się przedsiębiorców z Azji. Przybywają do Polski w odpowiedzi na zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych specjalistów z dziedziny finansów, ubezpieczeń, bankowości, zarządzania, czy przedstawicieli nauki, etc. W odróżnieniu od innych imigrantów są to głównie pracownicy lub (współ)właściciele międzynarodowych firm działających na polskim rynku, inwestorzy, itp. Większość z nich przebywa w Polsce legalnie i pozostaje tu przez dłuższy czas. Kategoria ta charakteryzuje się wysokim wykształceniem, statusem materialnym i kompetencjami zawodowymi.

Pod pewnym względem, m.in. ze względu na ich pozycje na rynku pracy, do kategorii tej można zaliczyć także niektórych, bardzo dobrze wykształconych i profesjonalistów imigrantów ze Wschodu. W ostatnich latach rośnie także grupa pracowników z państw rozszerzonej Unii Europejskiej. Są to coraz częściej zatrudniani w Polsce obywatele państw sąsiedzkich (Słowacja, Czechy, Litwa, a także Niemcy). Jako obywatele UE wykorzystują swoje prawo do mobilności na europejskim rynku pracy.

Sytuacja rodzin tego typu imigrantów nie odbiega, a często jest lepsza od sytuacji Polaków o podobnym statusie. Wysokie zarobki, bardzo dobre warunki pracy (włącznie z ubezpieczeniem, świadczeniami zdrowotnymi w prywatnej służbie zdrowia oraz prywatne, często zagraniczne szkoły dla dzieci, bardzo dobre warunki

mieszkańciami) powodują, że sytuacja tego typu rodzin imigranckich jest bardzo dobra.

Dzieci obcokrajowców, którzy przyjeżdżają do Polski na dłuższy czas by pracować na stanowiskach specjalistów, wyposażone są w duży kapitał kulturowy, zwykle dobrze radzą sobie z nauką. W przypadku części dzieci - aby utrzymać kontakt z rodzimym językiem i kulturą, rodzice kształcą je w szkołach prywatnych, z językiem rodzimym jako wykładowym.

Wysokie kompetencje dotyczące umiejętności poruszania się w obszarze instytucji, których decyzje mają wpływ na status pobytowy oraz stwierdzana w wielu badaniach estyma jaką cieszą się przybysze z Zachodu, nie tylko wśród urzędników, ale także „zwykłych ludzi” powodują, że rodziny tego typu w swoim otoczeniu funkcjonują bardzo dobrze, a kontakt z taką rodziną jest interesujący i w pewnym sensie „nobiletujący”. Dodajmy także, że istotne znaczenie ma także posługiwanie się przez znakomitą większość imigrantów z opisywanej tu kategorii językiem angielskim, który w wielu korporacjach jest językiem codziennej komunikacji i jest zrozumiały dla coraz większej liczby Polaków. Możliwość nawiązania komunikacji w języku znanym obu stronom, odgrywa niezwykle istotną rolę w procesie nawiązania pozytywnej relacji. Proces integracji następuje dość naturalnie i spontanicznie, a na jego zakres wpływają przede wszystkim predyspozycje i nastawienia indywidualne.

Druga sytuacja, stanowiąca przeciwny koniec pewnego kontinuum, jest diametralnie odmienna i dotyczy najczęściej dość nagłych decyzji o wyjeździe w sytuacji konfliktu wojennego czy prześladowań politycznych. Tę rzeczywistą odmienną sytuacją imigracji rodzinnej pokazują wszystkie badania poświęcone funkcjonowaniu uchodźców. Uchodźcy przybywający do Polski, w wielu przypadkach z wielodzietnymi rodzinami, przebywają do czasu wydania decyzji o przyznaniu statusu uchodźcy lub pobytu tolerowanego w ośrodkach recepcyjnych.

Z badań wynika, iż uchodźcy, w Polsce głównie z Czeczenii, przebywając w ośrodkach recepcyjnych odczuwają brak pieniędzy, brak środków na utrzymanie rodziny oraz problemy zdrowotne, zarówno fizyczne, jak i dolegliwości psychiczne związane z traumą wojenną, utratą domu, poczuciem lęku i niepewności. Brak pracy, brak możliwości nauki oraz brak znajomości języka oraz kontaktów społecznych z otoczeniem poza ośrodkiem nie są uwzględniane przez imigrantów jako istotne problemy. Może to wskazywać na to, że potrzeby te nie są z punktu widzenia uchodźców istotne w katalogu ich potrzeb, ponieważ w nikłym stopniu są

nastawieni na integrację w Polsce, raczej na zaspokojenie ich potrzeb bytowych przez instytucje państwa⁴⁵. Jak zważają badacze tego typu „cudzoziemcy oderwani od dotychczasowego otoczenia, mentalności oraz kultury wymagają szczególnego wsparcia w celu adaptacji społeczno-zawodowej w Polsce”⁴⁶. Wsparcia takiego wymagają wszyscy członkowie rodziny.

Uchodźcy są zwykle słabo wykształceni i nie znają języka polskiego. Często opuszczają „spontanicznie” i bez konkretnego planu oraz przygotowania swoje strony rodzinne, a Polska najczęściej nie jest miejscem docelowym ich wyjazdu, lecz krajem na trasie podróży do „raju”, znanego z relacji krewnych i krajach, którzy wyjechali wcześniej i dotarli do jednego z krajów Europy Zachodniej⁴⁷. Długotrwała i często przedłużająca się procedura przyznawania azylu politycznego powoduje poczucie niepewności i tymczasowości, warunki w ośrodkach dla uchodźców nie sprzyjają poznawaniu przez nich języka i realiów kraju przyjmującego i ich integracji z otoczeniem zewnętrznym. Kategorię tę charakteryzują często duże - w stosunku do społeczeństwa przyjmującego - różnice kulturowe, a w związku z tym, trudności w adaptacji do nowych warunków życia⁴⁸. Jak wynika z badań, właśnie ta grupa jest silnie narażona na poczucie marginalizacji i odrzucenia⁴⁹.

Pobyty w ośrodku, choć w wielu wypadkach oceniany przez uchodźców negatywnie, okazuje się znacznie łatwiejszy niż problemy, z jakimi rodzina imigranta musi zmierzyć się w codziennym życiu poza ośrodkiem. Dopiero wówczas okazuje się, jak naprawdę wygląda życie rodziny imigranta, jak wiele przeszkód musi pokonać by stać się samodzielną⁵⁰. Wyniki badań procesu integracji uchodźców w Polsce wskazują, że w znacznej części rodzin proces ten nie kończy się powodzeniem – uchodźcy opuszczają nielegalnie Polskę poszukując szans lepszego życia na Zachodzie lub korzystają z pomocy społecznej, niekiedy wracając nawet do ośrodka recepcyjnego⁵¹.

⁴⁵ S. Łodziński, 2006, Problemy osób oczekujących na nadanie statusu uchodźcy w Polsce w wybranych ośrodkach recepcyjnych, w: Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia Socjologiczne, red. E. Nowicka, S. Łodziński, Warszawa

⁴⁶ B. Smoter, 2006, Prawne uwarunkowania integracji cudzoziemców w Polsce, w: Integracja cudzoziemców w Polsce. Wybrane aspekty, red. Bieniecki, P. Kaźmierkiewicz, B. Smoter, s. 17

⁴⁷ M. Ząbek, red. 2002, Między piekłem a rajem. Problem adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce, Warszawa

⁴⁸ M. Pawlak, 2005, The Children of Foreigners in Polish Lower Secondary Schools – Two Strategies of Coping with Them, “Polish Sociological Review” no 3.

⁴⁹ J. Hryniewicz, 2005, Uchodźcy w Polsce. Teoria a rzeczywistość, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005; E. Czapka, 2006, Stereotyp uchodźcy, Olsztyn, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

⁵⁰ M. Just, 2002. Jak przystosować się do życia w Polsce, w; Między piekłem a rajem, op.cit.

⁵¹ J. Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski (red.), 2008, „Przystanek Polska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców”, Warszawa, ISP

Migracja z rodziną jest typowa także dla repatriantów posiadających polskie korzenie, którzy przybywają do Polski ze wschodnich terenów byłego ZSRR: przede wszystkim Kazachstanu oraz Białorusi i Ukrainy⁵². Repatriacja to zjawisko o stosunkowo niewielkiej skali, nie przekraczającej 1000 osób rocznie. Ich sytuacja jest specyficzna. Są to osoby o polskim rodowodzie, polskich korzeniach. W wyniku inicjatyw podjętych po 1989 roku uruchomiono prawne i instytucjonalne mechanizmy umożliwiające repatriantom powrót do Polski. Wraz z osobą, której przyznano status repatrianta w Polsce może osiedlić się także jego rodzina, także wówczas, gdy jej członkowie nie mają polskiego pochodzenia. Obecnie – według polskiego prawa repatrianci nie są obcokrajowcami. Można zakładać, że automatyczne (z urzędu) otrzymanie obywatelstwa polskiego zrównuje prawa repatriantów z prawami obywateli polskich. W rzeczywistości jednak – z uwagi na określone charakterystyki społeczne i sytuację materialną repatriantów - samo przyznanie obywatelstwa nie jest wystarczającym zabezpieczeniem przed dyskryminacją instytucjonalną i społeczną tej kategorii. Podstawowe problemy związane są z brakiem lub słabą znajomością języka polskiego, wzorami kultury, które mimo polskiego pochodzenia znacznie odbiegają od wzorów polskich i brakiem znajomości kultury polskiej.⁵³ Status materialny repatriantów jest najczęściej niski, a wykształcenie i dotychczas wykonywany zawód często niedostosowane do wymogów polskiego rynku pracy. Nakłada się na to niechętny stosunek mieszkańców społeczności lokalnych do rodziny repatriantów, wynikający z traktowania ich jako „obcych”, odmiennych kulturowo. Z tych względów osoby należące do kategorii repatriantów są, podobnie jak inne kategorie imigrantów, narażone w różnym stopniu na marginalizację i dyskryminację. Okazuje się więc, że rodziny te w chwili przybycia do Polski, z punktu widzenia integracji, społecznej napotykały problemy nie mniejsze niż te, z jakimi stykają się rodziny uchodźców próbujących budować życie poza ośrodkiem, czy migrantów zarobkowych. Wyidealizowany powrót do ojczyzny był dla repatriantów często nie mniej traumatycznym doświadczeniem niż osiedlenie się w Polsce rodzin migranckich⁵⁴. Zapewne warto, traktując wiedzę o początkowych trudnościach adaptacyjnych

⁵² Do 1997 roku osoby pochodzenia polskiego zamieszkujące poza granicami Polski, traktowane były jako cudzoziemcy i musiały ubiegać się w odrębnych procedurach o kartę stałego pobytu. Od 1997 roku przyjazd repatriantów do Polski następuje na podstawie wizy repatriacyjnej, a obywatelstwo polskie jest nadawane repatriantowi i jego rodzinie automatycznie.

⁵³ Dotyczy to w największym stopniu członków rodzin repatriantów, którzy nie muszą mieć polskiego pochodzenia i związków z polskością.

⁵⁴ A.M. Chodnicka, J. Więckowska, 2004, *Adaptacja repatriantów w Polsce. Trening akulturacyjny*, w: A. Borowiak, P. Szarota (red) *Tolerancja i wielokulturowość. Wyzwania XXI wieku*, SWPS, Warszawa; A. Gryczyńska, Z. Najda, A. Podlewski, M. Sochocki, 2003, *Stara nowa ojczyzna. Rodziny repatriantów – pierwsze miesiące pobytu*, Warszawa;

reemigrantów zająć się badaniem, jak po kilku latach radzą sobie te rodziny i jak obecnie przebiega proces ich integracji w Polsce.

Podsumowując opisane powyżej problemy z imigracją rodzinną, można powiedzieć, że sposób stawania się rodziną imigrancką stanowi istotny czynnik określający charakter i szanse procesu integracji. Istotna przestrzeń życia rodziny imigranckiej to rzeczywiste warunki bytowe w kraju migracji, które odnoszą się do: stałego dochodu, warunków mieszkaniowych, posiadanych zasobów finansowych, które umożliwiają utrzymanie siebie i rodziny oraz zaspokojenie potrzeb życiowych rodziny. Na poziom i charakter potencjalnych deprivacji w tej sferze ma wpływ, obok społeczno-kulturowych charakterystyki rodziny imigranckiej, zakres polityki migracyjnej państwa i jego możliwości finansowe w odniesieniu do wspierania szeroko rozumianych warunków życia rodzin imigrantów, ze szczególnym uwzględnieniem lokalnego wymiaru tej polityki. Warto zauważyć, że o ile samotny imigrant zarobkowy przez kilka lat może zadawałać się wynajmowanym wraz ze współlokatorami pokojem i w znaczny sposób ograniczać swój poziom życia, o tyle potrzeby rodziny, w wielu przypadkach wielodzietnej w tym zakresie są znacznie większe. Możliwość stosunkowo szybkiego znalezienia swojego „własnego miejsca”, a w dalszej perspektywie posiadania własnego mieszkania, stałego zatrudnienia, pozyskania potrzebnych kompetencji kulturowych (w szczególności znajomości języka polskiego) jest istotnym czynnikiem budowania poczucia więzi i zakorzenienia w kraju przyjmującym. W odróżnieniu od migracji rodzinnej „imigrantów z Zachodu”⁵⁵, migracja rodzinna uchodźców czy reemigrantów stanowi istotne wyzwanie dla Polski, jako państwa przyjmującego. Niski kapitał społeczno-kulturowy migrantów, brak zabezpieczenia ekonomicznego, brak sieci migracyjnych w Polsce, stanowiących dla imigrantów zarobkowych istotny kapitał wsparcia powoduje, że w przypadku tego typu migracji rodzinnych nie wystarczy tworzenie odpowiednich rozwiązań prawnych. Instytucja państwa i społeczeństwa obywatelskiego, na poziomie krajowym, ale c – co należy mocno podkreślić – także lokalnym budować muszą silną strukturę wsparcia, by zwiększać szanse tych rodzin na integrację społeczną. Skuteczność tej struktury wsparcia zależy z jednej strony – od właściwych rozwiązań instytucjonalnych (w tym programów integracji), ale również od kondycji ekonomicznej kraju przyjmującego.

⁵⁵ Przypomnieć należy, że termin ten jest użyty w tym tekście jako etykieta, której celem jest podkreślenie specyfiki tej migracji, podczas gdy w rzeczywistości, według takiego modelu mogą funkcjonować w Polsce także imigranci z szeroko rozumianego Wschodu.

Skala trudności, jakie ujawnia analiza przebiegu procesu integracji, gdy imigrant przybywa do kraju od razu z całą rodziną pokazuje, że w znacznie lepszej sytuacji znajdują się rodziny, których przyjazd zostaje w pewnym sensie przygotowany – poprzedza je przyjazd głowy rodziny, która znajdując stałą pracę, miejsce zamieszkania i poznając społeczno-ekonomiczne oraz kulturowe realia kraju przyjmującego, zwiększa szanse rodziny na udaną integrację i sukces migracyjny. Taki mechanizm pojawia się w przypadku części, zwykle lepiej wykształconych przedsiębiorczych przybyszów ze Wschodu. Inną drogą dla zwiększenia sukcesu migracyjnego jest posiadania w kraju przyjmującym rodzinę, dalszych krewnych lub krajan, którzy stanowią zaplecze dla przybywających nowych rodzin. Ten mechanizm wsparcia rodzin imigrantów przez krewnych ujawnia się także w przypadku rodzin uchodźców, jednak zwykle dotyczy krewnych przebywających na Zachodzie, gdyż słaba kondycja społeczno-ekonomiczna większości uchodźców w Polsce nie sprzyja tworzeniu tu mocnych rodzinnych sieci wsparcia.

4. Założenie rodziny w kraju migracji

Ostatni z omawianych wzorów „stawania się” rodzina imigrancką to założenie przez migranta rodziny w Polsce. Jak zaznaczałam na wstępie zagadnienia dotyczące tego wzoru zostaną jedynie zasygnalizowane. W omawianym przypadku zawierane małżeństwa mają charakter małżeństw homogenicznych lub mieszanych. Pewna ogólna prawidłowość dotycząca małżeństw zawieranych na imigracji wiąże się z charakterem sieci migracyjnych. Jak się wydaje, prawdopodobieństwo powstawania małżeństw mieszanych w Polsce jest znacznie większe w przypadku imigrantów, którzy nie funkcjonują w sieciach migracyjnych lub sieci, w których funkcjonują nie mają cech silnych, zamkniętych sieci migracyjnych, w istotnym stopniu podtrzymujących tożsamość etniczną swoich członków. Mogłoby to wyjaśniać relatywnie (do liczby migrantów danej narodowości) częstsze małżeństwa mieszane imigrantek⁵⁶ z Rosji, Ukrainy czy imigrantów z Afryki niż imigrantek z Wietnamu czy Chin. Małżeństwa mieszane są przez wielu badaczy uważane za jeden z najważniejszych czynników integracji społecznej⁵⁷, z uwagi na to, że codzienne, bliskie kontakty i emocjonalne więzi z członkiem społeczeństwa przyjmującego

⁵⁶ O jednym z możliwych wyjaśnień, dlaczego małżeństwa mieszane w Polsce dotyczą przede wszystkim kobiet-imigrantek pisałam we wcześniejszych rozdziałach.

⁵⁷ M. Kalmijn, 1998, Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends, Annual Review of Sociology 24

ułatwiają przekraczanie barier kulturowych (np. nauka języka, rozumienie reguł kulturowych) i w naturalny sposób rozszerzają zakres kontaktów społecznych imigranta ze społeczeństwem przyjmującym⁵⁸.

W przypadku małżeństw homogenicznych, w analizach procesów integracji na plan pierwszy wysuwają się kwestie związane z różnicami w socjalizacji pierwszego i drugiego pokolenia i odmiennych dróg budowania tożsamości indywidualnej i zbiorowej, natomiast w przypadku małżeństw mieszanych uwaga badaczy koncentruje się na różnicach kulturowych małżonków, które z jednej strony budują specyficzną – a interesująca dla badacza – płaszczyznę codziennej negocjacji (szczególnie w odniesieniu do wychowania dzieci), z drugiej - stają się przedmiotem uwagi ze strony najbliższego otoczenia, ze względu na to, iż małżeństwo, mimo zmian obyczajowości, ciągle – szczególnie w mniejszych społecznościach - podlega silnej kontroli rodzinnej i społecznej.

Warto zauważyć, iż w przypadku rodzin mieszanych publiczne zainteresowanie częściej skupia się funkcjonowaniu małżeństw bardzo odległych kulturowo, np. ze względu na religię, czy rasę⁵⁹, niewiele natomiast uwagi poświęcono dotąd małżeństwom mieszanym bliskim kulturowo, np. polsko-ukraińskim. Są one mniej społecznie widoczne, jednak ich wzrastająca liczba zachęca do dalszego badania tego zjawiska, w kontekście relacji między kultura pochodzenia i kultura małżonka, a także w kontekście wzorów socjalizacji kulturowej i integracji dzieci z takich małżeństw w społeczeństwie przyjmującym. Część małżeństw zawierana jest przez imigrantki posiadające już dzieci z poprzednich małżeństw w kraju pochodzenia, przebieg procesu ich integracji to także interesujący obszar analiz w przyszłości.

⁵⁸ Szerzej o różnych aspektach znaczenia małżeństw mieszanych w integracji, szczególnie w kontekście koncepcji sieci społecznych, por. K. Wysieńska, Integracja, stygmatyzacja, autosegregacja - tożsamość, preferencje i wzory relacji imigrantów w Polsce, ISP; por. też A. Rajkiewicz, 2009, Polskie małżeństwa binacjonalne, Migracje zagraniczne a polityka rodzinna, Biuletyn RPO, Warszawa

⁵⁹ T. Halik, E. Nowicka, 2006, Wietnamczycy w Polsce, op. cit; M. Ząbek, Fascynacje i niechęć do obcego innej płci. O stosunku Polaków do małżeństw z cudzoziemcami na przykładzie związków polsko-afrykańskich, w: Kulturowe wymiary imigracji do Polski, op. cit.

Zakończenie

Wielu socjologów zwraca uwagę, iż migracja (całej rodziny, ale także tylko jednego z jej członków) stanowi traumatyczne doświadczenie w życiu rodziny, wpływając negatywnie na jej wewnętrzną spójność, powodując indywidualizację życia, zmniejszenie jej funkcji kontrolnych i wzrost napięć oraz konfliktów wewnątrzrodzinnych. Zaburza także jej naturalne relacje i sposób jej funkcjonowania w szerszym otoczeniu, ze względu na konieczność budowania od nowa tych relacji w obcym otoczeniu, osłabiając jednocześnie więzi z naturalną wspólnotą pochodzenia (rodzinne, przyjacielskie i sąsiedzkie). Jednocześnie nie ulega wątpliwości, że decyzja o migracji przynieść może skutki pozytywne, rozwiązując najbardziej dotkliwe problemy rodziny i zaspakajając jej istotne potrzeby ekonomiczne i rozwojowe, dzięki ucieczce z obszaru biedy i wykluczenia, a czasem wręcz zagrożenia życia⁶⁰. Obok aspektu ekonomicznego – dotyczącego istotnej poprawy warunków życia rodziny, coraz częściej zwraca się uwagę, że zdobywane dzięki migracji kompetencje międzykulturowe są coraz ważniejszym elementem kapitału społeczno-kulturowego jednostek, pozwalającym im na odnalezienie się w zmieniającymi się, płynnym i wielokulturowym świecie.

Jak się wydaje, o ostatecznym bilansie strat i zysków konkretnej rodziny w wyniku migracji, choć nie ma wątpliwości, że dla zdecydowanej większości migracja jest doświadczeniem „granicznym”, decyduje złożony zestaw czynników o charakterze psychologicznym, kulturowym, ekonomicznym i politycznym. W opracowaniu tym starałam się jednak pokazać, że wskazane wzory migracji z perspektywy rodziny w przypadku polskim charakteryzują pewne strukturalne właściwości decydujące o zróżnicowanym potencjale integracyjnym.

⁶⁰ M. Biernath, 2007, Różnorodność integracji. Wymiary i mechanizmy procesu integracji, w: Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki, red. A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński, WUW, Warszawa

Za treść publikacji odpowiada Instytutu Spraw Publicznych – poglądy w niej wyrażone nie odzwierciedlają oficjalnego stanowiska Unii Europejskiej.

Projekt: „Polskie Forum Integracyjne II” jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu na Rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich oraz z budżetu państwa.

Copyright by Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
Przedruk materiałów Instytutu Spraw Publicznych w całości lub części
możliwy jest wyłącznie za zgodą Instytutu.

Cytowanie oraz wykorzystanie danych empirycznych dozwolone jest
z podaniem źródła.

Instytut Spraw Publicznych
ul. Szpitalna 5 lok. 22
00-031 Warszawa
tel. +48 022 556 42 99, fax +48 022 556 42 62
www.isp.org.pl